

4. **Бярозка, А.** Адзінаццаць вершаў / А. Бярозка. – Бел. ін-т навукі і мастацтва ў ЗША. – Мінска, 1989. – [27] с.
5. **Зямкевіч, Р.** Аб беларускай народнай эстэтыцы : спроба характарыстыкі / Р. Суніца. – Вільня, [1927]. – 4 с.
6. **Зямкевіч, Р.** Адам Ганоры Кіркор / Р. Зямкевіч. – Вільня, 1911. – 9 с.
7. **Лебяд, Т.** Песні выгнання / Т. Лебяд. – Мінск, 1944. – 29 с.
8. **Ліс, А.** Анатоль Бярозка : як малітва аб волі / А. Ліс // *Gloriavictis* : збор тв. – Мінск, 2010. – С. 207–212.
9. **Машара, М.** На сонечны бераг! : зборнік вершаў / М. Машара. – Вільня, 1934. – 78 с.
10. **Танк, М.** Збор твораў : у 2 т. / Максім Танк. – Мінск, 1958. – Т. 1 : Вершы і паэмы. – 443 с.
11. **Танк, М.** На этапах : вершы / Максім Танк. – Вільня, 1936. – 127 с.
12. **Танк, М.** Нарач : паэма / Максім Танк. – Вільня, 1937. – 100 с.
13. **Цэнтральная** навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук. Адзел рэдкіх кніг і рукапісаў. – Ф. 1. – Воп. 1.
14. **Цэнтральная** навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук. Адзел рэдкіх кніг і рукапісаў. – Ф. 5. – Воп. 1.
15. **Энцыклапедыя** гісторыі Беларусі : у 6 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск, 1993–2003. – Т. 3. – 1996. – 527 с.

Рассматривается состав рукописного архива общественно-культурного деятеля Западной Беларуси Я. Шутовича. Помимо кратких биографических сведений вводятся в научный оборот документы о его редакционно-издательской деятельности, отмечены книги с дарственными надписями из библиотеки Я. Шутовича.

The article considers the composition of the handwritten archive of the social and cultural figure of Western Belarus Y. Schutovich. In addition to brief biographical information, documents on his editorial and publishing activities are introduced into scientific circulation, books with gift inscriptions from the library of Y. Schutovich are noted.

Дзенісенка А.П. (Мінск)

**БЕЛАРУСКАМОЎНЫЯ ЗАМЕЖНЫЯ ВYДАННІ
Ў КАЛЕКЦЫІ АДДЗЕЛА РЭДКІХ КНІГ І РУКАПІСАЎ
ЦЭНТРАЛЬНАЙ НАВУКОВАЙ БІБЛІЯТЭКІ імя ЯКУБА КОЛАСА
НАЦЫЯНАЛЬНАЙ АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ: АГЛЯД**

У фондах аддзела рэдкіх кніг і рукапісаў Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (ЦНБ НАН Беларусі) захоўваецца калекцыя пад шыфрам «КСк», яе працоўная назва – «Скарынаўская калекцыя». Калекцыя была сфарміравана ў 2016 г., адразу пасля яе паступлення ў ЦНБ НАН Беларусі ў якасці часткі фонду Бібліятэкі Нацыянальнага навукова-254

асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны [2, с. 205–210]. Фонд калекцыі налічвае каля 500 кніг і 65 назваў часопісаў і газет, якія выдаваліся за мяжой у ваенны і пасляваенны перыяды.

Нацыянальны навукова-асветны цэнтр імя Ф. Скарыны на чале з прафесарам Адамам Мальдзісам адыграў вялікую ролю ў наладжванні сувязей з заакеанскімі суайчыннікамі па збіранні і папулярызацыі спадчыны беларускай эміграцыі. Менавіта гэты Цэнтр сумесна з Міжнароднай асацыяцыяй беларусістаў і пры ўдзеле БІНіМу¹ ладзіў міжнародныя канферэнцыі, выдаваў зборнікі, збіраў каштоўныя дакументы, у тым ліку картатэку біяграфічных звестак пра замежных беларусаў. Пры Цэнтры разгарнулася бібліятэка, фонды якой папаўняліся за кошт падарункаў ад чытачоў і супрацоўнікаў, а таксама паступленняў з замежжа. На кнігах уладальніцкія запісы і дарчыя надпісы, экслібрысы, сярод якіх кніжныя пазнакі Адама Мальдзіса, беларускага гісторыка, краязнаўцы, перакладчыка Алеся Баркоўскага, паэта, журналіста, перакладчыка Сяргея Панізніка, грамадскага дзеяча, другога дырэктара Цэнтра (з 1998 г.) Л.М. Уладзікоўскай-Канаплянік і інш.

У кнігазборы звыш 80 беларускамоўных кніг, якія былі надрукаваны на працягу 1940–2000-х гг. за мяжой. Выданні паступалі ў бібліятэку Скарынаўскага цэнтра з розных крыніц. Шмат было набыта ў якасці падарункаў ці па кнігаабмену. Вялікі ўнёсак у бібліятэку Цэнтра ад Вітаўта і Зоры Кіпель², якія па родзе сваёй дзейнасці і асабістай схільнасці былі звязаны з беларускай эміграцыяй³. Фарміраванню калекцыі спрыяла актыўная дзейнасць унучкі Якуба Коласа Марыі Міхайлаўны Міцкевіч. Яна неаднаразова ездзіла ў Лондан за гуманітарнай дапамогай па лініі Дзіцячага фонду духоўнага і інтэлектуальнага адраджэння «Сакавік», які ўзначальвала [9, с. 415]. Наведваючы Беларускую бібліятэку-музей імя Ф. Скарыны ў Лондане пад кіраўніцтвам А.А. Надсана⁴,

¹ БІНіМ – Беларускі інстытут навукі і мастацтва (Whiteruthenian Institute – Byelorussian Institute). Афіцыйна зарэгістраваны ў г. Олбані (сталіца штата Нью-Ёрк) у 1951 г. як амерыканска-беларуская арганізацыя, якая займаецца даследаваннямі Беларусі ў розных аспектах: гісторыя, рэлігія, грамадазнаўства. БІНіМ таксама даследуе гісторыю пасялення беларусаў у ЗША. Ён мае сваю бібліятэку і друкаваны орган «Запісы». Фінансавую дапамогу ў кнігавыдавецтве БІНіМу аказвалі беларускія арганізацыі – Фундацыя П. Крачэўскага, БАЗА (Беларуска-амерыканскае задзіночанне), БККА (Беларускі Кангрэсавы Камітэт Амерыкі) і інш. [3, с. 305, 308, 325].

² Вітаўт Кіпель – па адукацыі геолог, абараніў у Бельгіі дысертацыю доктара геалогіі. Пасля пераезду ў ЗША працаваў у Нью-Ёрскай Публічнай бібліятэцы. З 1981 г. узначальваў у Нью-Ёрку Беларускі інстытут навукі і мастацтваў (БІНіМ), які стаў цэнтрам па збіранні і бібліяграфаванні беларускага друку на Захадзе [5, с. 244].

³ Ад В. Кіпеля літаратура часта прыходзіла ў Беларусь дыпламатычнай поштай бясплатна (заўвага аўт.).

⁴ Аляксандар Антонавіч Надсан, да эміграцыі Бочка (1926–2015, нарадзіўся ў в. Гарадзея Нясвіжскага раёна Мінскай вобласці), заснавальнік Асацыяцыі беларусістаў у Вялікабрытаніі. З 1971 г. кіраўнік Беларускай бібліятэкі-музея імя Ф. Скарыны, якая адкрылася без афіцыйнай рэгістрацыі ў 1949 г. пры Беларускім доме ў Лондане (прававы статус бібліятэка атрымала ў 1979 г.) [9, с. 425–428].

спадарыня М.М. Міцкевіч прывозіла беларускамоўныя выданні, якія выходзілі ў Вялікабрытаніі.

Значную ролю ў набыцці замежнай літаратуры ў бібліятэку Цэнтра імя Ф. Скарыны адыгралі службовыя і ўласныя кантакты яго кіраўніка Адама Іосіфавіча Мальдзіса⁵ з Беларускамі інстытутам навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку. У 1990 г. у складзе дэлегацыі БССР А.І. Мальдзіс быў у Нью-Ёрку на Генеральнай Асамблеі ААН. Менавіта ў той час паміж БІНіМам і даследчым Цэнтрам імя Ф. Скарыны была складзена дамоўленасць і наладжаны працоўныя сувязі.

Тэматычны кірунак кніг Бібліятэкі Скарынаўскага цэнтра ў асноўным гуманітарнага характару – гістарычнага, краязнаўчага напрамку, шмат выданняў па рэлігіязнаўстве, твораў мастацкай літаратуры і г. д.

Беларускія эмігранты пачалі друкавацца за мяжой у 1920-я гг.⁶ Паміж першай і другой сусветнымі войнамі цэнтрам беларускай эміграцыі была Прага. Падчас другой сусветнай вайны ў Берліне пачала выходзіць беларуская газета «Раніца» (1939–1945), тады ж пачалі друкавацца беларускія кнігі. Выданні гэтага перыяду ў невялікай колькасці захоўваюцца ў Скарынаўскай калекцыі. Самыя раннія беларускамоўныя выданні эміграцыі ў калекцыі – гэта кнігі ваеннага і пасляваеннага часоў, якія выходзілі ў 1940-я гг. Яны былі надрукаваны ў лагерах Ды-Пі (ад анг. *displaced person* – «перамешчаная асоба»⁷). Каля 20 беларускіх лагераў Ды-Пі існавала ў Заходняй Германіі пасля вайны. Яны мелі самакіраванне са сваёй адміністрацыяй, цэрквамі, школамі, паліцыяй, клубамі і таварыствамі, была наладжана і выдавецкая справа [6, с. 159–160]. Цэнтрам беларускага пасляваеннага друку ў Заходняй Германіі сталі гарады Рэгенсбург, пазней Хам (лагер Міхельсдорф), лагеры Ватэнштэт, Остэргофэн [10, с. 52].

Адной з першых была надрукавана брашура Міколы Шкялёнка «Эканомічны нарыс Беларусі» (Берлін, 1940). Крыху пазней у Берліне выйшлі з друку «Беларусь у песнях» Ніны Абрамчык (1942, надрукавана лацінкай), «Гісторыя Беларусі ў картах» (Берлін, 1942, ратапрынт, лацінкай) [10, с. 50]. Апошняя кніга –

⁵ З моманту стварэння Цэнтра імя Ф. Скарыны ў Мінску ў 1991 г. А.І. Мальдзіс быў яго кіраўніком.

⁶ Збіраць беларускі друк эміграцыі, укладаць яе бібліяграфію пачалі яшчэ ў Празе ў 1920-я гг., гэтым займаўся Тамаш Грыб. Але бібліяграфічныя агляды пачалі з'яўляцца толькі пасля Другой сусветнай вайны. Пачынальнікам быў Мікола Панькоў, заснавальнік Беларускай бібліяграфічнай службы. Звесткі пра беларускае кнігадрукаванне збіраў таксама Леў Гарошка – пры часопісе «Божым Шляхам» [7, с. 510].

⁷ У выніку падзей Другой сусветнай вайны значная колькасць беларусаў, як і прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей з тэрыторыі СССР, Польшчы, балтыйскіх краін, апынулася ў Заходняй Еўропе. Гэтых уцекачоў узялі пад апеку спачатку вайсковыя ўлады, потым UNRRA (Адміністрацыя ААН) – дзеля дапамогі і рэабілітацыі. Створаная па прапанове прэзідэнта ЗША Франкліна Рузвельта ў 1943 г. Міжнародная арганізацыя апекі над насельніцтвам вызваленых ад нямецкіх войскаў тэрыторый займалася пераважна падтрыманнем уцекачоў, апекавалася лагерамі бежанцаў і г. д. У Еўропе спыніла дзейнасць у 1947 г., калі клопат пра ўцекачоў пераняла IRO ~ Міжнародная арганізацыя па справе бежанцаў (англ. *International Refugee Organization*) [8, с. 7].

найстарэйшая ў калекцыі. Сярод пасляваенных выданняў трэба адзначыць «Зборнік выбраных вершаў» Максіма Багдановіча (Ватэнштэт, 1947, ратапрынт) і творы мастацкай літаратуры – раман Д. Дэфо «Рабінзон Крузо» (Ватэнштэт, 1947, ратапрынт), казка Аскара Уайльда «Салавей і ружа» (Ватэнштэт, 1948, ратапрынт), выдадзеныя на сродкі Беларускага дапамаговага камітэта.

У канцы 1940-х гг. разам з хваляй эмігрантаў беларускі эмігранцкі друк паступова перамясціўся з Германіі ў ЗША, Англію, Францыю, Бельгію, Аўстралію і іншыя краіны. У 1960–1980-я гг. з’явіліся новыя культурна-навуковыя цэнтры за мяжой, якія займаліся даследаваннямі па гісторыі Беларусі і выдавецкай дзейнасцю. Перш за ўсё гэта Беларускі інстытут навукі і мастацтва ў Канадзе (Таронта, з 1967 г.), Інстытут беларусаведы ў Ляймене (Германія, з 1983 г.), Фонд імя Льва Сапегі (Нью-Ёрк, з 1975 г.), Беларускі дапамагова-адукацыйны фонд (Хайнсвіл, Фларыда, з 1976 г.), Фонд імя І. Любачкі (Нью-Ёрк, з 1977 г.), Беларуская бібліятэка і музей імя Ф. Скарыны (Лондан, з 1971 г.) [11, с. 42].

Беларускамоўныя кнігі дыяспары ў Англіі пачалі друкавацца з 1950-х гг. Гэтым займалася Англа-беларускае таварыства ў Лондане, заснаванае ў 1954 г. Беларускія эмігранты друкавалі даволі значную колькасць кніг, брашур тэалагічнага напрамку, малітоўнікаў, рэлігійных спеўнікаў і г. д. У 1980-я гг. пачалі выходзіць уласныя грунтоўныя выданні пад знакам Беларускай каталіцкай місіі, у тым ліку беларускія пераклады літургічных тэкстаў, зробленыя Аляксандрам Надсанам. Усяго выйшла больш за тры дзясяткі перакладаў літургічных тэкстаў [12, с. 102–123]. У Скарынаўскай калекцыі такіх выданняў налічваецца звыш 20. Усе яны пазначаны выдавецтвам «Божым шляхам» (Лондан), тэксты ў перакладзе на беларускую мову Аляксандра Надсана.

Значную ролю ў беларускім эмігранцкім друку адыграў Леў Гарошка (1911–1977), рэлігійны дзеяч, пісьменнік, даследчык гісторыі рэлігіі на Беларусі. З 1944 г. у эміграцыі. Быў рэктарам Беларускай каталіцкай місіі ў Францыі і Вялікабрытаніі, кіраўніком беларускай школы імя св. Кірыла Тураўскага ў Лондане, беларускай секцыі радыё Ватыкана, рэдактарам і выдаўцом часопіса «Божым шляхам», аўтарам шэрага брашур рэлігійнай тэматыкі. Пісаў пад псеўданімамі Л. Дварэцкі, Анатоль Жменя, Пракоп Каваль і інш. [8, с. 276]. У Скарынаўскім кнігазборы захоўваецца рэлігійнае выданне Льва Гарошкі «Сьв. Еўфрасіня-Прадслава...» [5].

Кнігі на беларускай мове ў Італіі (Рыме) друкаваліся пераважна лацінкай. Асноўнае беларускае выдавецтва канцэнтравалася вакол часопіса «Znic» («Зьніч») на чале з яго рэдактарам і выдаўцом П. Татарыновічам (1896–1978), рэлігійным дзеячом, каталіцкім святаром, перакладчыкам, публіцыстам. Першым выданнем для беларусаў быў малітоўнік Льва Гарошкі «Божым шляхам» (1946). У Скарынаўскай калекцыі, апрача малітоўніка, захоўваецца яшчэ адзін асобнік гэтага выдавецтва – кніга Г. Сенкевіча «Quo vadis» [12].

Найбольш шырока ў Скарынаўскай калекцыі прадстаўлена беларускае кнігадрукаванне ў Амерыцы, якое пачалося пасля Другой сусветнай вайны. Пераважна выдаваліся літаратурныя творы, выходзілі таксама гістарычныя, этнаграфічныя, музычныя працы, мемуары, падручнікі. У 1950–1970-я гг. у ЗША разгарнулі сваю дзейнасць адмысловыя выдавецкія суполкі – «Заранка», «Пагоня»,

Беларускі харытатыўна-адукацыйны фонд і г. д. Выдавецкія прадпрыемствы ў ЗША стваралі розныя арганізацыі і прыватныя асобы. У калекцыі захоўваюцца выданні Крывіцкага навуковага таварыства, Злучанага беларуска-амерыканскага дапамаговага камітэта, Беларускага інстытута навукі і мастацтва, прыватныя – Гарыгляда, Часлава Будзькі, Уладзіміра Пелясы, Вацлава Пануцэвіча, К. Акулы. У Скарынаўскім кнігазборы 20 беларускамоўных кніг, якія выходзілі ў ЗША. Гэта рэлігійная, музычная, палітычная літаратура, літаратурныя зборнікі, творы пасобных пэстаў і прэзаіаў, пераклады, мемуары і навуковыя манаграфіі. У свой час гэтыя выданні паступілі ў бібліятэку Скарынаўскага цэнтра пераважна з Нью-Ёрскай Публічнай бібліятэкі⁸ ў якасці міжнароднага кнігаабмену.

Найбольшая колькасць беларускамоўных кніг у калекцыі – выданні Беларускага інстытута навукі і мастацтва ў Нью-Ёрку (БІНІМ)⁹. Сярод іх кнігі ў серыях «Беларускія пэсты і пісьменнікі» – творы Наталлі Арсенневай (Арсеннева Н.А. Між берагамі : выбар паззіі, 1920–1970 / Бел. ін-т навукі й мастацтва. – Нью-Ёрк ; Таронта : Бел. ін-т навукі й мастацтва, 1979), Алеся Салаўя (Салавей А. Нягуская краса : збор твораў / Бел. ін-т навукі й мастацтва. – Нью-Ёрк ; Мельбурн : Бел. ін-т навукі й мастацтва, 1982), Аляксандры Саковіч (Саковіч А. У пошуках Праўды : апавяданні й апавесці / Бел. ін-т навукі й мастацтва. – Нью-Ёрк ; Кліўленд : Бел. ін-т навукі й мастацтва, 1986), Міхася Кавыля (Кавыль М. Міжагнёўе : выбр. творы / рэд. Кіпель З., Запруднік Я. ; англамоўн. уступ. Бэрда Т. ; вокл. апрац. Рагалевіч-Дудко І. ; Бел. ін-т навукі й мастацтва. – Нью-Ёрк : Бел. ін-т навукі й мастацтва, 1990), Уладзіміра Дудзіцкага (Дудзіцкі У.Е. Напярэймы жаданням = Striving Toward Desire : збор твораў / Уладзімер Дудзіцкі ; [уклад., рэд., аўт. уступ. арт. Л. Юрэвіч; бібліяграфія і каментарыі А. Юрэвіч]. – Нью-Ёрк : Беларускі інстытут навукі і мастацтва, 1994). У кнігазборы

⁸ Нью-Ёрская Публічная бібліятэка з’яўляецца адным з цэнтраў даследавання беларускага эміграцыйнага друку – побач з Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі, Беларускай бібліятэкай і музеем імя Ф. Скарыны ў Вялікабрытаніі ў Лондане, Бібліятэкай Кангрэса ў Вашынгтоне. Яна налічвае некалькі тысяч кніг і перыядычных выданняў на беларускай мове. У свой час бібліятэка наладзіла дачыненні з Беларускім інстытутам навукі і мастацтва і таму мела магчымасць арганізоўваць кніжныя выставы беларускай тэматыкі, набываць найбагацейшыя ў свеце кнігазборы скарыніяны і беларускі на замежных мовах. Значны ўнёсак у бібліятэку ад Зоры і Вітаўта Кіпельяў, якія перадалі ў яе фонды сваю калекцыю беларускага друку – 171 скрынку перыёдыкі і манаграфічных выданняў: кніг, адбіткаў і г. д. Трэба адзначыць, што Славянскі і Балтыйскі Адзел бібліятэкі, дзе захоўваецца іх кніжная калекцыя, збірае таксама аўтографы аўтараў, якія наведваюць бібліятэку. Яшчэ ў 1920-х гг. бібліятэка адна з першых у Амерыцы ўсталявала кніжны абмен з бібліятэкамі БССР [3, с. 268; 7, с. 265].

⁹ Працоўныя дачыненні паміж Беларускім інстытутам навукі і мастацтва і Нацыянальным навукова-асветным цэнтрам імя Францыска Скарыны былі наладжаны пасля падзей 1993 г., калі ў ліпені таго ж года ў Мінску адбыўся 3-езд беларусаў свету. Кіраўнікі згуртавання «Бацькаўшчына» прэзідэнт акадэмік Радзім Гарэцкі і яго выканаўчы дырэктар Ганна Сурмач у выніку паездкі ў ЗША паспрыялі наладжванню адносін паміж гэтымі ўстановамі.

выданні Беларускага інстытута навукі і мастацтва з «Бібліяграфічнай серыі», першае выданне якой прадстаўлена кнігай «Янка Купала і Якуб Колас на Захадзе» (Нью-Ёрк, 1985). У кнігазборы захоўваюцца іншыя выданні «Бібліяграфічнай серыі», у тым ліку даследаванне Сяргея Шурпы па гісторыі новай беларускай дзяржаўнасці «Архівы БНР» (1998. Т. 1, кн. 1–2). У 2002 г. Вітаўт Кіпель выдаў бібліяграфію «Беларускія слоўнікі і энцыклапедыі» (Нью-Ёрк – Менск, 2002). Найбольшая і апошняя на сёння ў часе бібліяграфія з гэтай серыі – «Беларускі друк на Захадзе» (Кіпель В.Я. *Belarusian publishing in the West = Беларускі друк на Захадзе: a bibliography / Vitaut Kipel, Zora Kipel; ed. by Jerzy Garbinski, Liavon Yurevich.* – New York [etc.]: Belarus. Inst. of Arts and Sciences [etc.], 2006) [8, с. 152–153]. Яшчэ адна серыя выданняў БІНІМа – «Да гісторыі беларускай эміграцыі». Першай кнігай гэтай серыі стала выданне Яна Максімука «Беларуская гімназія імя Янкі Купалы ў Заходняй Нямеччыне 1945–1950» (Нью Ёрк – Беласток, 1994). У Скарынаўскім кнігазборы сярод кніг гэтай серыі выданні Янкі Запрудніка «Дванаццатка» (Нью-Ёрк, 2002), Вітаўта Кіпеля «Беларусы ў ЗША» (Мінск, 1993). Адна з апошніх кніг гэтай серыі – выданне Янкі Запрудніка «Беларускія фестывалі і выстаўкі ў Нью-Джэрсі: Палітычная інфармацыя моваю мастацтва (1948–2011)» (Нью-Ёрк, 2013).

Беларускамоўныя выданні выходзілі таксама ў Аўстраліі, Канадзе, Польшчы. Напрыклад, у Беластоку існуе культурная і грамадская арганізацыя беларусаў «БГКТ» (Беластоцкае грамадска-культурнае таварыства, заснавана ў 1956 г.), якая займаецца выдавецкай дзейнасцю. З надрукаваных БГКТ кніг у калекцыі некалькі выпускаў «Беларускага календара», зборнікі навуковых артыкулаў (Навуковы зборнік / [рэдкал.: А. Баршчэўскі і інш.]. – Беласток : Галоўнае праўленне Беларускага грамадска-культурнага таварыства ў Польшчы, 1964), мастацкія творы (Улісс Д.Д. : [раман] / Джеймс Джойс Уліс ; пер. Ян Максімука. – Беласток, 1988. – Кн. 1. ; Зьніч А. Саната Ростані : [вершы] / Зьніч. – Беласток : Бераг, 1988).

Такім чынам, беларускамоўныя выданні дыяспары ў кнігазборы Скарынаўскага цэнтра, якія рэдагаваліся беларускімі эмігрантамі альбо ў якіх беларускія ўстановы былі сувыдаўцамі, прадстаўлены грамадска-палітычнай, рэлігійнай, гістарычнай літаратурай (публікацыі Сымона Брагі, Яна Запрудніка, Паўла Урбана, Станіслава Станкевіча, Яна Станкевіча, Часлава Будзько, Вацлава Пануцэвіча і інш.) і ў меншай ступені – мастацкай. Акрамя твораў класікаў беларускай мастацкай літаратуры прадстаўлены кнігі беларускіх эмігрантаў Наталлі Арсенневай, Міхася Каваля, Антона Адамовіча, Рыгора Крушыны і інш. Значную колькасць асобнікаў у калекцыі займае рэлігійны друк беларускага замежжа, выдаўцамі якога з’яўляюцца друкарні каталіцкай, праваслаўнай і пратэстанцкай канфесій (малітоўнікі, мемуарыстыка Льва Гарошкі, Аляксандра Надсана, Яна Пятроўскага і інш.).

Замежныя выданні беларускай дыяспары ўяўляюць важную крыніцу па гістарыяграфіі, з’яўляюцца набыткам пашыранага вывучэння гісторыі і культуры Беларусі. Іх цытуюць, рэцэнзуюць і крытыкуюць розныя іншамовныя выданні Амерыкі, Еўропы, Еўразіі; яны знаходзяцца ў галоўных бібліятэках усіх кантынентаў свету.

ЛІТАРАТУРА

1. **Бібліяграфія** Аляксандра Надсана // Запісы = ZAPISY / Беларускі інстытут навукі й мастацтва. – Нью-Йорк: [б. в.], 2006. – № 30. – С. 102–123.
2. **Гардзіенка, Н. С.** Беларусы ў Вялікабрытаніі / Наталля Гардзіенка ; [рэд. А. Гардзіенка]. – Мінск : Медысонт, 2010. – 620 с.
3. **Гардзіенка, Н. С.** Хронікі БІНіМу: гісторыя Беларускага інстытуту навукі і мастацтва ў дакументах, лістах і ўспамінах / Наталля Гардзіенка, Лявон Юрэвіч ; пад наглядам і з каментаваннем Вітаўта Кіпеля ; Беларускі інстытут навукі і мастацтва. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – 351 с.
4. **Гарошка, Л. Ю.** Сьв. Еўфрасія-Прадслава, ігуменя манастыра сьв. Спаса ў Полацку, патронка Беларусі / а. Леў Гарошка. – Парыж [Paris] : Выданьне Беларускае Рэлігійнае Місіі, 1949.
5. **Дзенісенка, А. П.** Замежныя беларускамоўныя перыядычныя выданні ў Скарынаўскай калекцыі Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі / А. П. Дзенісенка // Матэрыялы XIV Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў, прымеркаваных да 400-годдзя першага «Буквара», Мінск, 26–27 кастрычніка 2018 г. / Нацыянальная бібліятэка Беларусі ; [склад.: Т. А. Сапега, А. А. Суша]. – Мінск, 2018. – 347, [1] с.
6. **Кіпель, З.** Беларускі друк на Захадзе / Зора і Вітаўт Кіпелі // Беларусіка = ALBARUTHENICA. – Мінск : Навука і тэхніка, 1995. – [Кн.] 5 : Культура беларускага замежжа; Беларуска-амерыканскія гістарычна-культурныя ўзаемадачыненьні. – С. 47–53.
7. **Кіпель, В. Я.** Беларусы ў ЗША / Вітаўт Кіпель; [наук. рэд. Н. Гардзіенка]. – Выд. 2-е, дап. і дапрац. – Мінск : Кнігазбор, 2017. – 629 с.
8. **Кіпель, В. Я.** Жыць і дзеіць : успаміны / Вітаўт Кіпель ; [рэд. С. Шупа ; прадм. Я. Запрудніка]. – Мінск : Зміцер Колас, 2015. – 441 с.
9. **Кіпель, В. Я.** Belarusian publishing in the West = Беларускі друк на Захадзе: a bibliography / Vitaut Kipel, Zora Kipel; ed. by Jerzy Garbinski, Liavon Yurevich. – New York [etc.] : Belarus. Inst. of Arts and Sciences [etc.], 2006. – 841 с.
10. **Лявончыкаў, В. Е.** Калекцыя «Беларускі друк на Захадзе» Нью-Ёркскай Публічнай бібліятэкі і яе адлюстраванне ў бібліяграфіі / Васіль Емельянавіч Лявончыкаў // Матэрыялы XII Міжнародных кнігазнаўчых чытаньняў «Кніжная культура Беларусі: погляд праз стагоддзі», Мінск, 7–8 красавіка 2016 г. / [склад.: Т. А. Сапега, А. А. Суша ; рэдкал.: Р. С. Матульскі (старш.) і інш.]. – Мінск : Нацыянальная бібліятэка Беларусі, 2016. – С. 244.
11. **Сяргеева, Г.** Гісторыя Беларусі ў даследаваннях нацыянальнай эміграцыі / Галіна Сяргеева // Беларусіка = Albaruthenica / рэд.: У. Конан, А. Мальдзіс. – Мінск, 1995. – Кн. 5 : Культура беларускага замежжа ; Беларуска-амерыканскія гістарычна-культурныя ўзаемадачыненьні. – С. 39–47.
12. **Sienkiewicz, H.** Quo Vadis : [powieść] / H. Sienkiewicz ; u bielaruskim pierakladzie P. Tatarynoviča. – Rym [Рым] : Znič, 1956.

Рассматриваются издания белорусской диаспоры из коллекции «КСк», хранящейся в отделе редких книг и рукописей Центральной научной библиотеки им. Якуба Коласа НАН Беларуси. Книги поступили в 2016 г. из библиотеки

Национального научно-просветительского центра имени Франциска Скорины (Минск), расформированной в связи с его закрытием.

The article deals with the Belarusian expat community prints that are gathered in «KSk» collection in the department of rare books and manuscripts of the Central Science Library of NAS of Belarus. The collection was received in 2016 from the library of the Francysk Skaryna National Research and Education Center (due to its closing down).

Кажамякін Г.В. (Мінск)

КНІЖНЫЯ ВЫДАННІ АССР НЕМЦАЎ ПАВОЛЖА Ў БІБЛІЯТЭЦЫ БЕЛАРУСКАГА ДЗЯРЖАЎНАГА ПЕДАГАГІЧНАГА ЎНІВЕРСІТЭТА ІМЯ МАКСІМА ТАНКА

У фондзе рэдкай кнігі бібліятэкі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка (БДПУ) захоўваюцца кнігі на розных мовах свету, у тым ліку і на нямецкай. Найстарэйшыя з іх належаць да XIX ст. Але ў гэтым матэрыяле мы разгледзім асобную, амаль забытую старонку гісторыі нямецкамоўнага кнігадруку. Гаворка ідзе пра выданні Аўтаномнай Сацыялістычнай Савецкай Рэспублікі Немцаў Паволжа (АССР НП) (Autonome Sozialistische Sowjetrepublik der Wolgadeutschen). І мы спачатку звернемся да гісторыі, з якой пачалася АССР НП. Яна была створана 19 снежня 1923 г. на аснове Аўтаномнай вобласці Немцаў Паволжа, што існавала з 19 кастрычніка 1918 г. Склалася яна з тэрыторый Самарскай і Саратаўскай губерній. Там, як вядома, пражывалі немцы, якія перасяляліся ў Расію з XVIII ст. Справа ў тым, што ў 1962 і 1963 гг. імператрыца Кацярына II праз маніфесты заклікала жыхароў еўрапейскіх краін пераехаць у Расію ды пасяліцца на берагах Волгі. Так паўсталі ў гісторыі Расіі немцы Паволжа (die Wolgadeutschen).

Калі была створана аўтаномія немцаў у РСФСР, выкарыстоўвалася таксама назва *Працоўная камуна Немцаў Паволжа* (рус. Трудовая комунна Немцев Повожья – ТКНП). Адміністрацыйным цэнтрам аўтаномнай вобласці спачатку быў г. Саратаў (1918–1919), затым такі статус набыў г. Маркштат (былы Екацярыненштат). 24 ліпеня 1922 г. адміністрацыйны цэнтр перанеслі ў г. Пакроўск, перайменаваны ў 1931 г. у г. Энгельс.

Асабліва важным у культурным будаўніцтве было выданне літаратуры на нямецкай мове. АССР НП была адна з першых найбольш адукаваных аўтаномій у СССР. Тут сярод іншага існавала 5 ВНУ, 11 тэхнікумаў, 171 нацыянальная сярэдняя школа, нацыянальны і дзіцячы тэатры. У рэспубліцы выдавалася 21 нямецкамоўная газета. Так паўстала і Дзяржаўнае выдавецтва АССР Немцаў Паволжа. Выходзілі з друку творы нямецкіх пісьменнікаў у арыгінале, а таксама прадстаўнікоў іншых літаратур у перакладзе на нямецкую мову. Таксама выдаваліся кнігі навукова-даследчага і навучальнага прызначэння.